

א. מבוא

בפרק זה תוצג השוואה בין-לאומית מקיפה של מדד העוני וההדרה החברתית שפותח באיחוד האירופי¹. מדד זה מציג סדרה של אינדיקטורים המצביעים על אוכלוסיות בסיכון לעוני ועל התמורות החלות במצבן. סדרה זו משקפת מגמה בין-לאומית של הצגת העוני באופן רב ממדי ולא על פי משתנה אחד בלבד.

בישראל, המוסד לביטוח לאומי מפרסם מדי שנה את נתוני העוני הרשמיים המבוססים על שיטת מדידה יחסית המסתמכת על הכנסות משקי הבית. נתונים אלו מבוססים על נתוני סקר ההכנסות המשולב של הלמ"ס. שיטת המדידה מתייחסת להכנסות הכספיות בלבד ואינה לוקחת בחשבון אספקטים נוספים מלבד ההכנסה, כמו הוצאות, תנאי דיור, חינוך, רכוש, בריאות, ושירותים ציבוריים הזמינים לאוכלוסייה במצוקה.

בפרק זה תוצג תמונה רחבה יותר של העוני וההדרה החברתית בישראל על-ידי יישום האינדיקטורים שנקבעו באיחוד האירופי. הצגה זו והתאמת ההגדרות מאפשרת גם את ההשוואה ל-15 המדינות הוותיקות באיחוד האירופי.

ממצא מרכזי שבלט מהשוואת ישראל למדינות האיחוד האירופי היה כי ישראל היא בין ה"מובילות" בשיעורי העוני ואי-השוויון, אולם בבחינת שיעורי חינוך והשכלה, ישראל נמצאת במקום גבוה לעומת מדינות האיחוד. הבולטות של ישראל בבחינת שיעורי העוני מתבטאת הן בשיעור הכללי והן בשיעור הגבוה של קבוצות אוכלוסייה אשר נמצאות בסיכון לעוני: ילדים, קשישים ונשים.

1 למידע נוסף בדבר המדד ראו: אתר האיחוד האירופי www.ec.europa.eu, וכן "המרכז הישראלי לקידום צדק חברתי", חוברת "עוני והדרה חברתית בישראל ובמדינות האיחוד האירופי", ירושלים, נובמבר 2007.
תודת הלמ"ס למרכז הישראלי לקידום צדק חברתי על הרעיון להפקת דוח זה ולביצוע ההשוואה הבין-לאומית.

ב. הגדרות והסברים (בהתאמה לאיחוד האירופי)

עוני (Poverty): מצב שבו נבצר מפרטים לקיים רמת חיים המקובלת בחברה שבה הם חיים בשל רמת הכנסה נמוכה ומיעוט במשאבים. פרטים אלו עלולים לסבול ממספר רב של מצוקות כגון: אבטלה, תנאי דיור ירודים, חוסר בשירותי בריאות, תרבות וכד' והיעדר הזדמנות ללמידה המאפשרת הסתגלות לשינויים שחלים בחברה. בשל חוסר במשאבים, פרטים אלו נדחקים לשולי החברה וחשים ניכור כלפי מוסדותיה.

הדרה חברתית (Social exclusion): תהליך שבאמצעותו פרטים נדחקים לשולי החברה ונמנעת מהם השתתפותם בה כחברים שווי זכויות וזאת בשל עוניים, בשל חוסר שליטה במיומנויות יסוד הנדרשות כדי לתפקד בחברה או בשל אפליה. מצב זה גורם להרחקתם ממקורות תעסוקה, הכנסה והזדמנויות לרכישת השכלה מתאימה.

לפרטים אלו נגישות מצומצמת למוקדי קבלת ההחלטות באותה חברה ולכן הם חשים ניכור וחוסר יכולת להשפיע על החלטות הנוגעות לחייהם.

הכלה חברתית (Social inclusion): תהליך המאפשר לפרטים הנמצאים בסיכון לעוני ולהדרה חברתית את הנגישות להזדמנויות ולמשאבים הנדרשים להשתתפותם המלאה בתחומי הכלכלה, החברה והתרבות, לאיכות ולרמת חיים הנחשבות למקובלות בחברה שבה הם חיים, ליכולת ההשפעה על קבלת ההחלטות על חייהם ולמימוש זכויותיהם הבסיסיות.

אוכלוסייה בסיכון לעוני: נפשות השייכות למשק בית שבו ההכנסה הפנויה הממוצעת לנפש סטנדרטית היא פחות מ-60% של חציון ההכנסה הפנויה הממוצעת לנפש סטנדרטית בכלל האוכלוסייה.

קו הסיכון לעוני: סכום ההכנסה הפנויה לנפש סטנדרטית כאשר כל מי שהכנסתו הפנויה הסטנדרטית נמוכה ממנו, נמנה עם האוכלוסייה שבסיכון לעוני (60% של חציון ההכנסה הממוצעת לנפש סטנדרטית באוכלוסייה).

שיעור העוני: שיעור משקי הבית אשר הכנסתם לנפש סטנדרטית נמצאת מתחת לקו העוני. האוכלוסייה הענייה ממופה למספר מגזרים וקבוצות אוכלוסייה כמו: קשישים, ילדים, משפחות חד הוריות וכדומה.

יחס פער העוני: היחס בין פער העוני הממוצע למשפחה ענייה לבין קו העוני. יחס פער העוני לפי חציון (Relative median poverty risk gap) מודד עד כמה ההכנסה החצינית של האוכלוסייה בסיכון לעוני נמוכה מקו העוני.

הכנסה פנויה (הכנסה לאחר תשלומי העברה ומסים) למשק בית: סך ההכנסות הכספיות השוטפות של משק הבית לאחר ניכוי תשלומי החובה. הכנסה זו כוללת את כל ההכנסות מעבודה שכירה של כל אחד מבני משק הבית (עם כל התוספות, כגון: חודש 13, דמי הבראה וביגוד, שעות נוספות, פרמיות וכו'), מעבודה עצמאית או מעסק, הכנסות שוטפות מתמיכות ומפנסיות וכן הכנסות כספיות מרכוש, ריבית ודיבידנד.

הכנסה פנויה לנפש סטנדרטית: הכנסה פנויה של משק הבית מחולקת במספר הנפשות הסטנדרטיות במשק הבית.

נפש סטנדרטית: יחידה במשק הבית שהוצאותיה נאמדו בהתחשב במשקל הכלכלי הפוחת של כל נפש נוספת. גישה זו מייחסת לכל נפש נוספת במשפחה השפעה שולית קטנה יותר מבחינת העומס המוטל על תקציב המשפחה, כביטוי ליתרונות לגודל.

פרק 2: עוני והדרה חברתית בהשוואה למדינות האיחוד האירופי

כאמור, בפרק זה הותאמו הנפשות הסטנדרטיות להגדרות שהתקבלו באיחוד האירופי, כדלקמן:

מבוגר ראשון במשק בית = 1 נפש סטנדרטית;

כל מבוגר נוסף בגיל 14 ומעלה = 0.5 נפש סטנדרטית;

כל ילד עד גיל 13 = 0.3 נפש סטנדרטית.

ילדים תלויים (Dependent children): ילדים עד גיל 15 וילדים בגיל 16-24 אם אינם פעילים וחיים יחד עם הורה אחד לפחות.

מצב תעסוקתי של פרטים בני 18 ומעלה:

- עובד: אדם שעבד לפחות יום אחד בשלושת החודשים לפני בואו של הסוקר למשק הבית.
- לא עובד: לא עבד כלל בשלושת החודשים לפני בוא הסוקר.

מועסקים בסקר כוח אדם הם אנשים שעבדו לפחות שעה אחת בשבוע הקובע, בעבודה כלשהי תמורת שכר, רווח, או תמורה אחרת או אנשים שנעדרו זמנית מעבודתם.

בלתי מועסקים בסקר כוח אדם הם אנשים שלא עבדו כלל בשבוע הקובע שהסתיים לפני הפקידה בסקר, חיפשו עבודה באופן פעיל בארבעת השבועות שקדמו לפקידתם בסקר והיו יכולים להתחיל לעבוד בשבוע הקובע אילו הוצעה להם עבודה מתאימה. כוח העבודה האזרחי השבועי מוגדר בסקר כבני 15 ומעלה שהיו "מועסקים" או "בלתי מועסקים" בשבוע הקובע.

מדד ג'יני: מדד מקובל למדידת אי-שוויון בחלוקת הכנסות. ערכי המדד נעים בין 0 לציון שוויון מלא לבין 1 לציון אי-שוויון מלא.

תשלומי העברה: תשלומים מתמיכות וקצבאות ממוסדות ממשלתיים.

ג. מקורות הנתונים

הנתונים בפרק זה עובדו משני סקרי משפחות מרכזיים המתבצעים בלמ"ס באופן שוטף כל שנה, סקר הוצאות משק הבית וסקר כוח אדם.

סקר הוצאות משק הבית²

סקר הוצאות משק הבית הוא סקר שוטף שנערך על-ידי הלמ"ס כל חמש שנים לערך החל בשנות ה-50, ומשנת 1997 הוא מתבצע באופן שוטף כל שנה. הסקר כולל את כל האוכלוסייה העירונית והלא עירונית במדינת ישראל (למעט קיבוצים, מושבים שיתופיים ובדווים הגרים מחוץ ליישובים). המדגם הסופי כולל כ-6,000 משקי בית בשנה.

מטרת הסקר היא לקבל את מרכיבי התקציב של משקי הבית בישראל ואת ההוצאות על כל קבוצות התצרוכת (מזון, ירקות ופירות, דיור, אחזקת הדירה, ריהוט וציוד לבית, הלבשה והנעלה, בריאות, חינוך, תרבות ובידור, תחבורה ותקשורת ומוצרים ושירותים אחרים) וכן את כל מרכיבי ההכנסה של משקי הבית. מהסקר מתקבלים נתונים המשמשים לאפיון רמת החיים של משקי הבית מהיבטים שונים כגון: דפוסי צריכה, רמת תזונה והרכבה, רמת ההכנסה והרכבה, תנאי הדיור ובעלות על מוצרים בני קיימה. הסקר משמש גם למחקרי שוק, לבניית מודלים לחיזוי התנהגות צרכנים, למחקרים על תחולת המס העקיף על קבוצות שונות באוכלוסייה ועוד. אחד השימושים החשובים של הסקר הוא קביעת "המשקלים" לסל הצריכה של מדד המחירים לצרכן.

סקר כוח אדם³

סקר כוח אדם הוא סקר שנתי שוטף הקיים במדינת ישראל משנת 1954. הסקר כולל את כלל האוכלוסייה בגיל 15 ומעלה בישראל. המדגם הסופי כולל כ-100,000 נפש (בגיל 15 ומעלה) כל שנה.

מטרתו המרכזית היא מעקב שוטף אחר התפתחויות בכוח העבודה בישראל, גודלו ותכונותיו, היקף האבטלה ועוד. הסקר מתבצע באמצעות ראיונות של משקי בית. כל משק בית משתתף בסקר 4 פעמים במשך שנה וחצי. המדדים המרכזיים בסקר זה הם: שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי בישראל, שיעור המועסקים והבלתי מועסקים מתוך כוח העבודה האזרחי.

2 ראו: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "סקר הוצאות משק הבית 2006 – סיכומים כלליים", פרסום 1310, ירושלים, תשס"ח-2007.

3 ראו: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "סקרי כוח אדם 2006", פרסום 1305, ירושלים, תשס"ח-2007.

ד. ממצאים עיקריים - השוואה בין-לאומית של מדדי העוני וההדרה החברתית

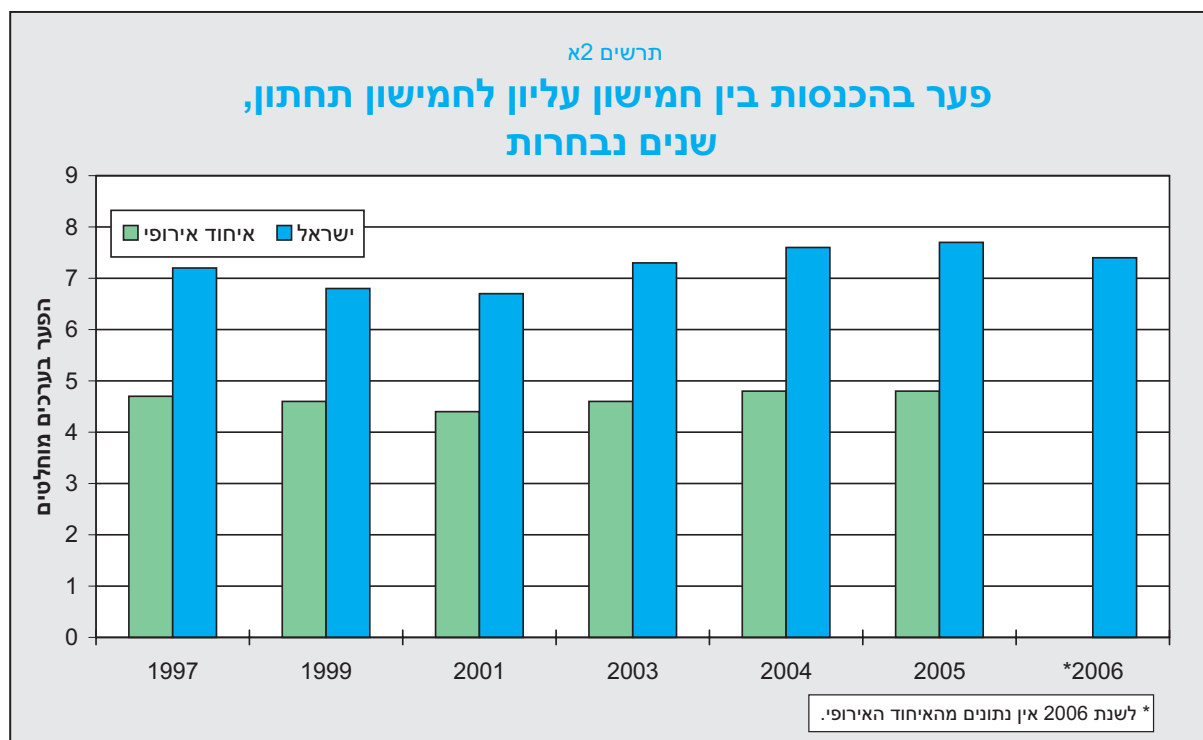
1. אי-שוויון בחלוקת ההכנסות

לוח 2.1

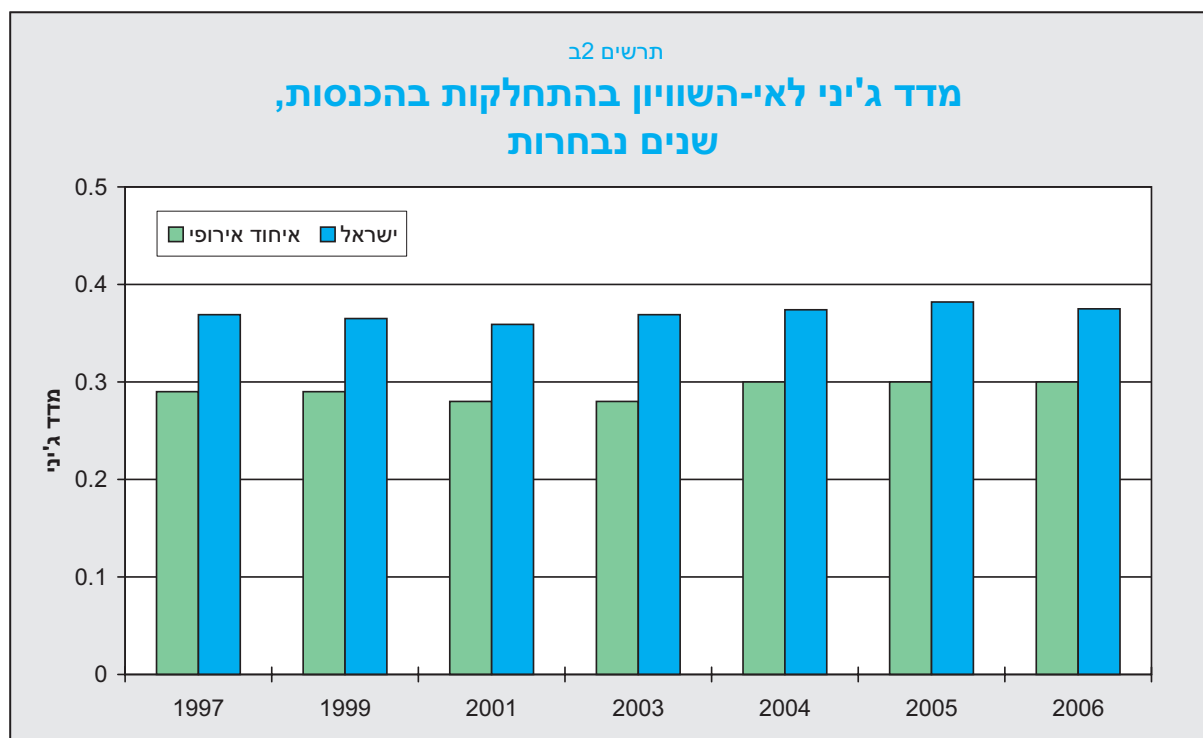
פער בין ממוצע ההכנסות בחמישון העליון לממוצע ההכנסות בחמישון התחתון, לפי חמישוני הכנסה נטו לנפש סטנדרטית, שנים נבחרות

2004	2001	1999	1997	מדינה
3.3	3.4	3.1	3.0	שוודיה
3.5	3.0	3.0	2.9	דנמרק
3.6	3.5	3.4	3.0	פינלנד
3.8	3.8	3.9	3.6	לוקסמבורג
3.8	3.5	3.7	3.6	אוסטריה
4.0	4.0	4.4	4.4	צרפת
4.0	3.8	3.7	3.6	הולנד
4.1	4.0	4.2	4.0	בלגיה
4.1	3.6	3.6	3.7	גרמניה
4.9	4.4	4.6	4.7	איחוד אירופי
5.0	4.5	4.9	5.0	אירלנד
5.4	5.5	5.7	6.5	ספרד
5.6	4.8	4.9	5.3	איטליה
5.6	4.9	5.2	4.7	הממלכה המאוחדת
5.8	5.7	6.2	6.6	יוון
7.6	6.7	6.8	7.2	ישראל
8.2	6.5	6.4	6.7	פורטוגל

בישראל, בשנת 2006, ההכנסה נטו לנפש סטנדרטית בחמישון העליון הייתה גבוהה פי 7.4 מההכנסה בחמישון התחתון. בשנת 2005 היחס היה גבוה יותר ועמד על פי 7.7. בשנת 2004 ממוצע האיחוד האירופי עמד על פי 4.9 בעוד שבישראל הפער היה פי 7.6. למעט פורטוגל (פי 8.2), זהו הפער הגדול ביותר מבין מדינות האיחוד האירופי. משנת 2001 עד שנת 2005 ישנה מגמת עלייה בפערי ההכנסות הן בישראל והן בממוצע במדינות האיחוד האירופי. בשנת 2006 מגמת העלייה בפערי ההכנסות בין החמישונים בישראל נעצרת.

בשנת 2005 מדד ג'יני להתחלקות ההכנסה הפנויה בישראל עמד על 0.38 נקודות ובאיחוד האירופי על 0.3 נקודות. השוואת מדד ג'יני לאורך השנים מצביעה על מגמה זהה: בשנים 1997-2001 אי-השוויון בהכנסות ירד הן במדינות האיחוד האירופי והן בישראל, אולם בישראל, בשנת 2001 המדד עלה בהדרגה עד שנת 2005 (מ-0.36 בשנת 2001 ל-0.38 בשנת 2005). בשנת 2006 נעצרה מגמה זו.

2. אוכלוסייה בסיכון לעוני, לפי מין, סוג משק בית וגיל

לוח 2.2

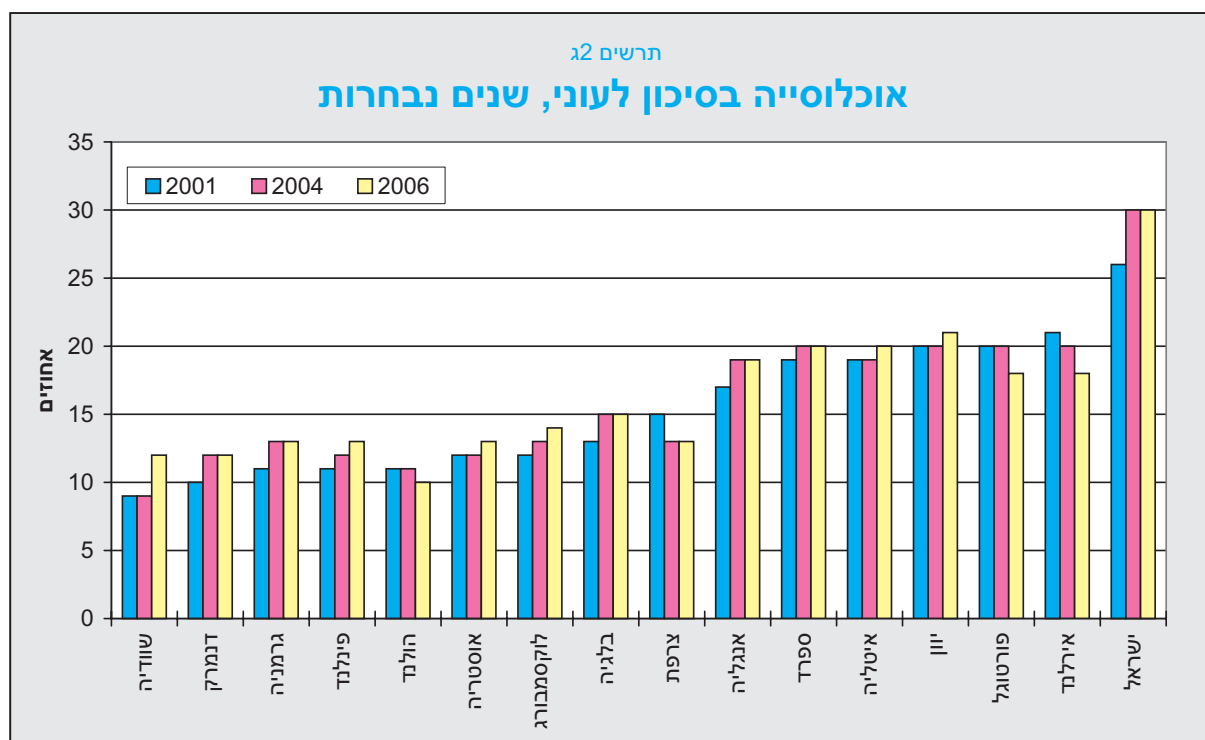
אוכלוסייה¹ בסיכון לעוני, שנים נבחרות

אחוזים

איחוד אירופי	2006				2004		2001		
	ישראל				איחוד אירופי	ישראל	איחוד אירופי	ישראל	
סך הכל	ערבים	מזה: יהודים	יהודים ואחרים	סך הכל					איחוד אירופי
	16	68	21	21	30	17	30	15	26

1. ההתייחסות בלוח היא לנפשות.

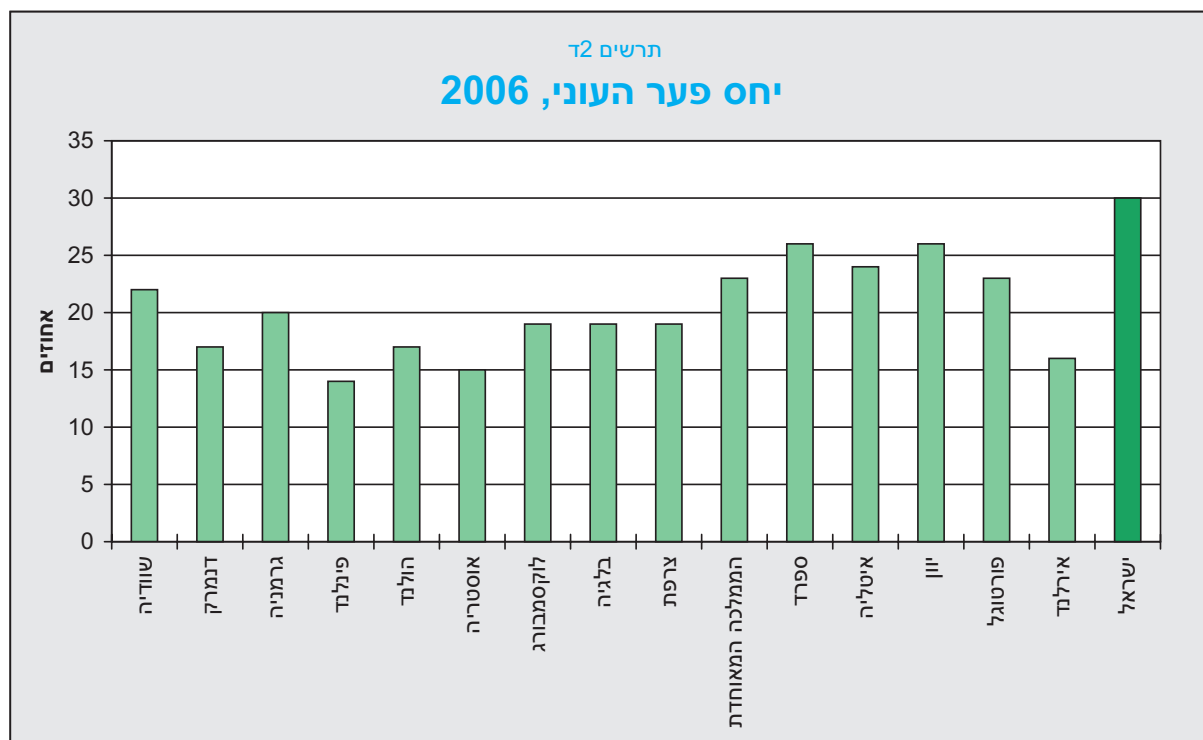
בשנת 2001, 26% מאוכלוסיית ישראל הייתה בסיכון לעוני בעוד שבשנת 2006 השיעור עלה ל-30%. גם במדינות האיחוד האירופי הייתה עלייה בשיעור הנפשות בסיכון לעוני, אולם שיעורם נמוך יותר בהשוואה לישראל וכן העלייה בשיעור מתונה יותר (15% ב-2001 לעומת 16% בשנת 2006). בשנת 2006, 21% מאוכלוסייה היהודית נמצאה בסיכון לעוני לעומת 68% מהאוכלוסייה הערבית.

בישראל, שיעור הנפשות בסיכון לעוני הוא הגבוה ביותר מבין כל מדינות האיחוד האירופי. מבין מדינות האיחוד, שיעור הנפשות בסיכון לעוני במדינות הנורדיות הוא הנמוך ביותר (כ-10%) לעומת אירלנד, פורטוגל ויוון (כ-20%).

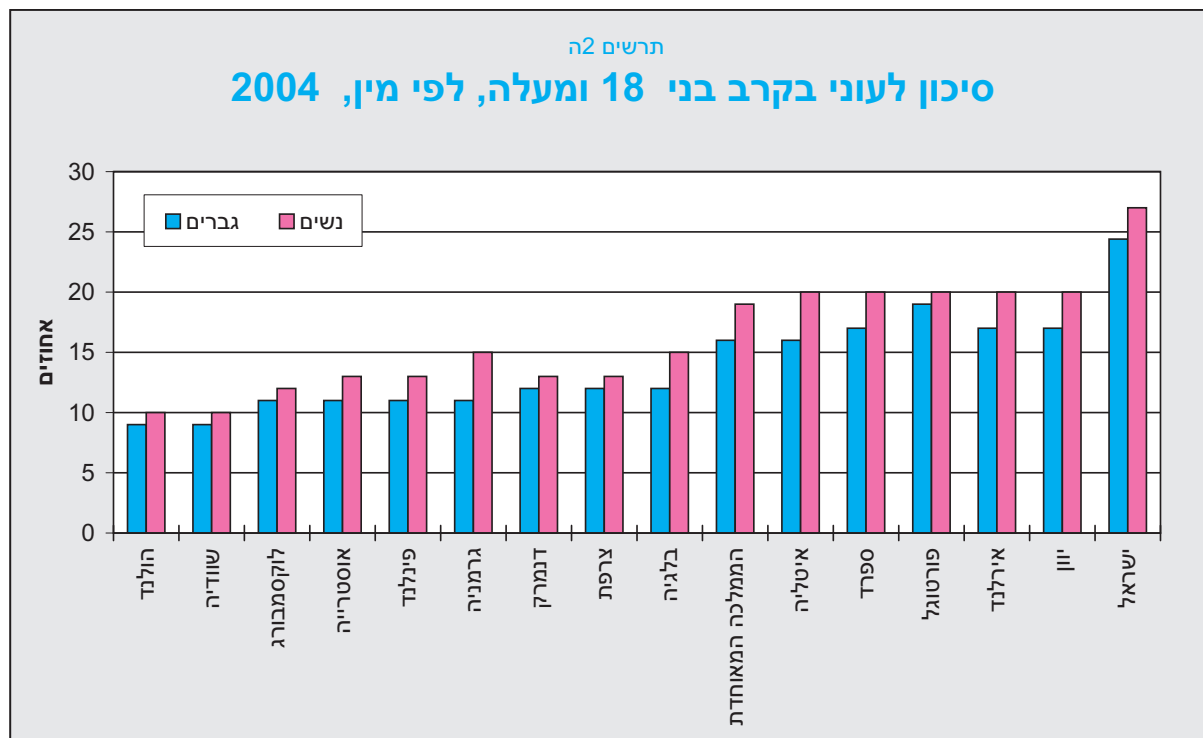
מהשוואה בין השנים 2001 ל-2006 עולה שרק בצרפת, באירלנד, בפורטוגל ובהולנד הייתה ירידה בשיעור הנפשות בסיכון לעוני בעוד שביתר המדינות הייתה עלייה, אך העלייה הייתה מתונה יותר מאשר בישראל.

יחס פער העוני לפי חציון (Relative median poverty risk gap) מודד עד כמה הכנסות האוכלוסייה בסיכון לעוני נמוכות מקו העוני. זהו אינדיקטור חשוב המספק מידע "עד כמה העניים הם עניים".

ב-2006 יחס פער העוני החציוני בישראל היה הגבוה ביותר והגיע ל-30% לעומת 22% באיחוד האירופי. המשמעות היא שההכנסות של חצי מהאוכלוסייה בסיכון לעוני בישראל היו מתחת ל-70% מקו העוני.

מגמה שחוזרת על עצמה היא שנשים נמצאות בסיכון גבוה יותר לחיות במשקי בית עניים. בישראל, בשנת 2004, 26.8% מכלל הנשים בגיל 18 ומעלה נמצאו בסיכון לעוני לעומת 23.8% מהגברים בגיל זה. דפוס זה חזר על עצמו גם במדינות האיחוד האירופי, בהן שיעור הנשים בסיכון לעוני בגיל 18 ומעלה היה 16% לעומת 14% מהגברים.

הסיכון הגבוה ביותר לעוני, לפי סוג משק בית, הוא בקרב בוגר בודד עם ילדים תלויים. בישראל, בשנת 2004, שיעור משקי הבית של בודדים עם ילדים תלויים היה 40% כאשר ממוצע מדינות האיחוד האירופי היה 32%. לרוב עומדות בראש משק בית זה נשים, בישראל כ-95% מתוך משקי הבית של מבוגר עם ילדים הן נשים חד-הוריות. בשנת 2006, 43% ממשקי בית אלו בישראל נמצאו בסיכון לעוני.

לוח 2.3

סיכון לעוני של משקי בית בודדים עם ילדים, לפי קבוצת אוכלוסייה¹, שנים נבחרות

אחוזים

2006			2004		2001	
ישראל			איחוד אירופי	ישראל	איחוד אירופי	ישראל
מזה: יהודים	יהודים ואחרים	סך הכל				
35	36	43	32	40	35	41

1. לגבי ערבים, לא ניתן לפרסום עקב מספר מקרים מועט.

גם אלו שגרים במשקי בית גדולים, עם 3 ילדים תלויים ויותר, נמצאים בסיכון גבוה לעוני. בשנת 2004, 42% ממשקי בית אלו נמצאו בסיכון לעוני לעומת 26% באיחוד האירופי.

ב-2006 בכלל האוכלוסייה, רק 14% ממשקי הבית היהודיים היו משקי בית עם 3 ילדים תלויים ויותר לעומת 38% ממשקי הבית הערביים. מתוך משקי בית ערביים אלו, 78% נמצאו בסיכון לעוני.

לוח 2.4

סיכון לעוני של משקי בית עם שני בוגרים ושלושה ילדים תלויים ומעלה, לפי קבוצת אוכלוסייה, שנים נבחרות

אחוזים

2006				2004		2001	
ישראל				איחוד אירופי	ישראל	איחוד אירופי	ישראל
ערבים	מזה: יהודים	יהודים ואחרים	סך הכל				
78	28	28	43	26	42	27	35

בשנת 2001, 33% מהילדים בישראל היו בסיכון לעוני בעוד שבשנת 2006 השיעור עלה ל-40%. בשנת 2006, 27% מהילדים היהודים נמצאו בסיכון לעוני לעומת 75% מהילדים הערבים. לעומת הילדים, שיעור הקשישים בסיכון לעוני בישראל בשנים אלו ירד מ-31% ל-29% בהתאמה. בשנת 2006, 26% מאוכלוסיית הקשישים היהודים הייתה בסיכון לעוני לעומת 60% מאוכלוסיית הקשישים הערבים.

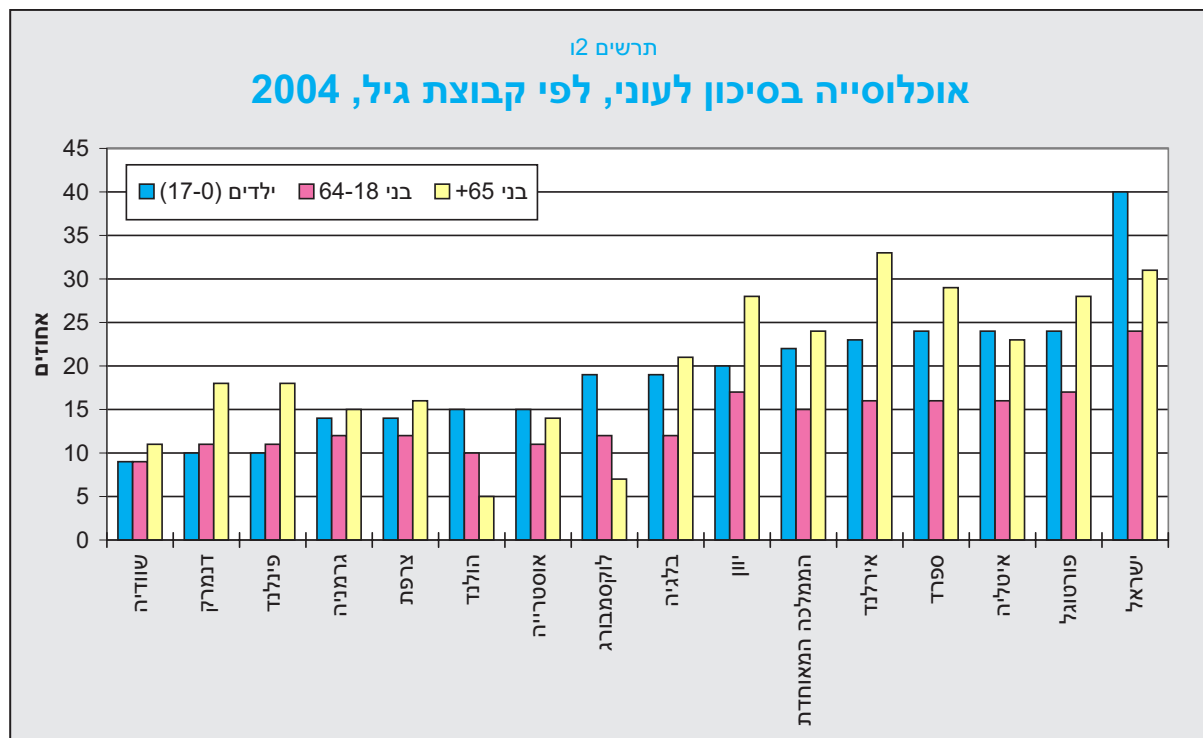
לוח 2.5

אוכלוסייה בסיכון לעוני, לפי ילדים (0-15) וקשישים (65 ומעלה) ולפי קבוצת אוכלוסייה, שנים נבחרות

אחוזים

2006 ¹				2004		2001		אוכלוסייה בסיכון לעוני
ישראל				איחוד אירופי	ישראל	איחוד אירופי	ישראל	
ערבים	מזה: יהודים	יהודים ואחרים	סך הכל					
75	27	27	40	20	40	19	33	ילדים
60	26	27	29	18	31	19	31	קשישים

1. לשנת 2006 אין נתונים מהאיחוד האירופי.

מנתונים אלו עולה שבכל מדינות האיחוד האירופי שיעור הילדים בסיכון לעוני וכן שיעור הקשישים גבוה יותר מהשיעור בקבוצת גיל העבודה (18-64). בשנת 2004, שיעור הסיכון לעוני בקרב ילדים בישראל היה הגבוה ביותר והגיע ל-40% לעומת 19% באיחוד האירופי. הסיכון לעוני בקרב אוכלוסיית הקשישים באירלנד הוא הגבוה ביותר מבין מדינות האיחוד האירופי (33%), ישראל מדורגת אחריה עם 31%.

מפת "סיכון לעוני"

נבחרו 30 היישובים הגדולים בישראל אשר מונים לפחות 50,000 תושבים. ההתרכזות ביישובים גדולים נבעה משיקולים סטטיסטיים שמבטיחים מהימנות נתונים גבוהה.

עבור כל יישוב נאספו נתונים על שלוש שנים (2004-2006) מסקרי "הוצאות משק בית". לכל משק בית שבסקר חושבה סך כל ההכנסה הפנויה של משק הבית הכוללת הכנסה מעבודה, מהון, מקצבאות ומתמיכות שונות. לפי ההכנסה הפנויה לנפש תקנית (סטנדרטית) לכל משק בית הוגדר האם הוא נמצא במצב של "סיכון לעוני", בהתאם להגדרות של האיחוד האירופי⁴.

לכל יישוב חושבה פרופורציית משקי הבית אשר נמצאים בסיכון לעוני. בעזרת משתנה זה חושבו "עשירוני הסיכון". כך, לדוגמה, בעשירון התחתון נמצאים שלושת היישובים בעלי הסיכון הנמוך ביותר לעוני (גבעתיים, מודיעין ורעננה), ואילו בעשירון העליון נמצאים שלושת היישובים בעלי הסיכון הגבוה ביותר לעוני (נצרת, בית שמש ועכו).

שמות היישובים	עשירוני הסיכון לעוני
גבעתיים, מודיעין-מכבים-רעות, רעננה	1
אילת, ראשון לציון, הרצלייה	2
רחובות, כפר סבא, פתח תקווה	3
רמת גן, חולון, תל אביב-יפו	4
בת ים, נהרייה, חדרה	5
באר שבע, חיפה, נתניה	6
אשדוד, אשקלון, קריית אתא	7
לוד, נצרת עילית, ירושלים	8
רמלה, בני ברק, קריית גת	9
נצרת, בית שמש, עכו	10

במפה מיוצגים העשירונים על-ידי גוונים שונים של הצבע הירוק. ככל שהגוון כהה יותר כך אוכלוסיית היישוב נמצאת בעשירון גבוה יותר, ולכן נמצאת בסיכון גבוה יותר לעוני.

4 למידע נוסף, ראו סעיף "הגדרות והסברים".

פרק 2: עוני והדרה חברתית בהשוואה למדינות האיחוד האירופי

3. הערכת השפעתן של ההגנות הסוציאליות על האוכלוסייה בסיכון לעוני

השוואה בין שיעור האוכלוסייה בסיכון לעוני לאחר ההגנות הסוציאליות לבין שיעור הסיכון לעוני אילו לא היו אותן הגנות, מצביעה על כך שלתשלומי ההעברה יש השפעה רבה על הפחתת מספר האנשים הנמצאים בסיכון לעוני באיחוד האירופי. ללא תשלומי ההעברה, השיעור לעוני באיחוד האירופי היה גבוה הרבה יותר. בשנת 2006 צומצם שיעור הסיכון לעוני ועמד על 10 נקודות האחוז (26% לפני ההעברות לעומת 16% אחרי ההעברות).

בישראל ההבדלים הם הקטנים ביותר: לפני תשלומי ההעברה, הסיכון לעוני באוכלוסיית ישראל היה גבוה ב-3 נקודות האחוז מאשר אחרי תשלומי ההעברה (33% לעומת 30% אחרי תשלומי העברה). בתרשים 2, ניתן לראות את אחוז הירידה המוחלט בשיעור הסיכון לעוני, המחושב לפני ואחרי תשלומי העברה. במדינות האיחוד האירופי, ההשפעה הגדולה ביותר של תשלומי ההעברה על צמצום העוני הייתה במדינות הנורדיות, באוסטרייה, בהולנד ובגרמניה, שבכל אחת מהן תשלומי ההעברה הפחיתו את הסיכון לעוני ב-50% ויותר. בניגוד למדינות אלה, ביוון, בספרד ובאיטליה תשלומי ההעברה הפחיתו את הסיכון לעוני בפחות מ-20%. ישראל ממוקמת יחד עם יוון (9% צמצום).

4. תעסוקה והדרה חברתית

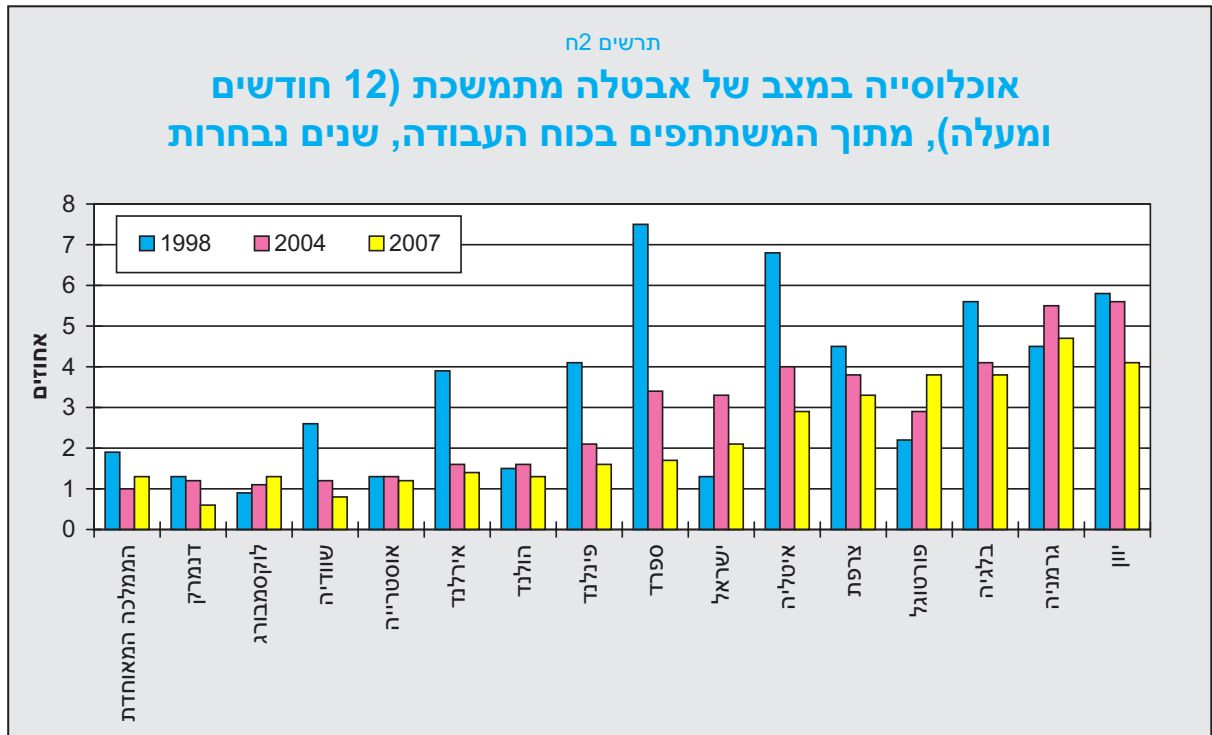
תעסוקה יוצרת הכנסה ובנוסף מאפשרת למועסקים השתתפות בחיי החברה והתפתחות אישית. לחוסר תעסוקה מתמשך יש קשר ישיר למצוקה חברתית, מאחר שהבלתי מועסקים לאורך זמן נוטים לאבד מכישוריהם ומביטחונם העצמי ואלו חשובים מאוד למציאת עבודה.

בשנת 2007 המצב בישראל טוב יותר מאשר במדינות האיחוד האירופי (בממוצע). 2.1% מהמשתתפים בכוח העבודה האזרחי היו בלתי מועסקים מעל שנה (53 שבועות ומעלה) לעומת 2.8% באיחוד האירופי.

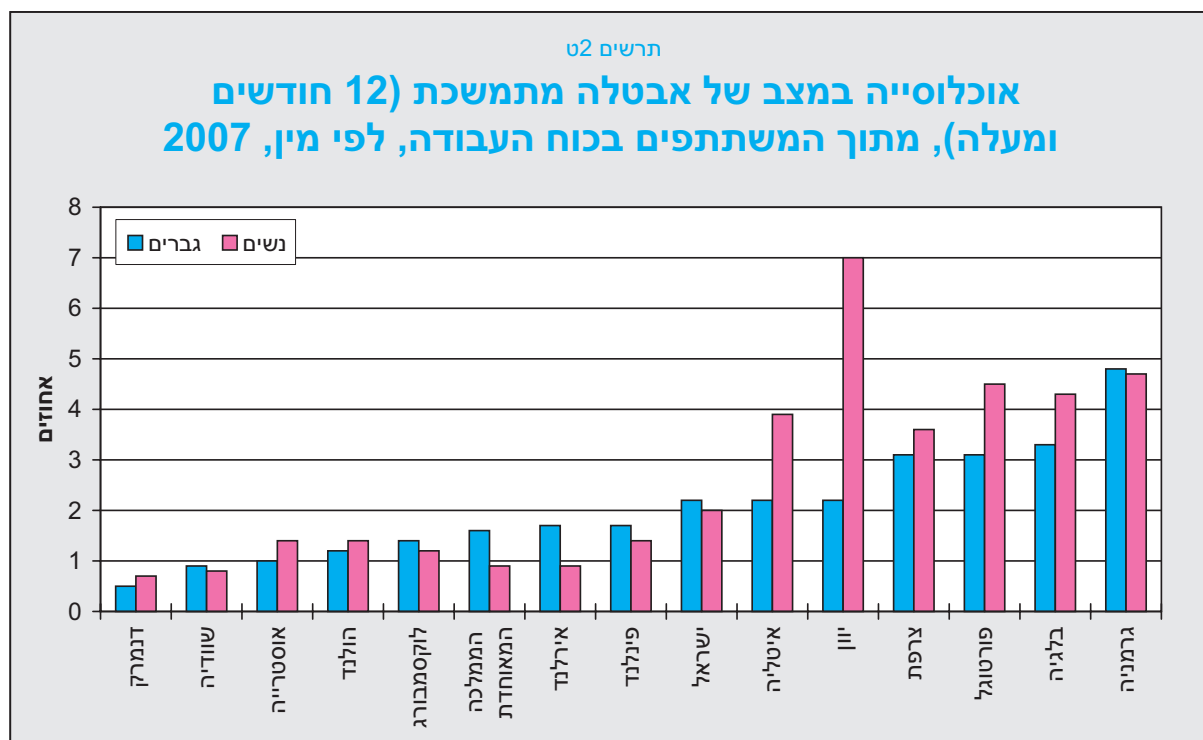
פרק 2: עוני והדרה חברתית בהשוואה למדינות האיחוד האירופי

מבין מדינות האיחוד, האחוז הגבוה של בלתי מועסקים במשך תקופה ממושכת נמצא בגרמניה (4.7%). לעומת זאת, בדנמרק ובשוודיה אחוז האבטלה המתמשכת (שנה ומעלה) מכלל כוח העבודה מהווה פחות מאחוז.

בעוד שבין השנים 1998 ו-2004, ברוב מדינות האיחוד האירופי הייתה ירידה באחוז הבלתי מועסקים מעל שנה, בישראל הייתה עלייה חדה ביותר, מ-1.3% בשנת 1998 ל-3.3% בשנת 2004. בשנים 2004 ו-2007 ברוב מדינות האיחוד האירופי למעט בממלכה המאוחדת, בלוקסמבורג, ובפורטוגל וכן בישראל הייתה ירידה באחוז הבלתי מועסקים מעל שנה.

תרשים 2ט מצביע על הפערים התעסוקתיים בין המינים: אי-השוויון התעסוקתי בין המינים היה גדול במיוחד ביוון, ובאיטליה. בשנת 2007, 7.0% מהנשים ביוון היו מובטלות לאורך זמן, לעומת 2.2% מהגברים ובאיטליה 3.9% לעומת 2.2% בהתאמה. בישראל כמעט שאין הבדל בין המינים.

תעסוקה היא הדרך היעילה ביותר להקטין את הסיכון לעוני ולהדרה חברתית. ואכן, מנתוני שנת 2004 נמצא שבישראל רק 12% מהמועסקים נמצאו בסיכון לעוני לעומת 40% מהבלתי מועסקים בני 18 ומעלה. במדינות האיחוד האירופי 8% מהמועסקים נמצאו בסיכון לעוני לעומת 23% מהבלתי מועסקים.

בישראל, בשנת 2006, רק 8% מהיהודים שעבדו נמצאו בסיכון לעוני לעומת 42% מהערבים ו-32% מהיהודים שלא עבדו נמצאו בסיכון לעוני לעומת 73% מהערבים.

לוח 2.6

סיכון לעוני בקרב בני 18 ומעלה, לפי קבוצת אוכלוסייה ומצב תעסוקתי, שנים נבחרות

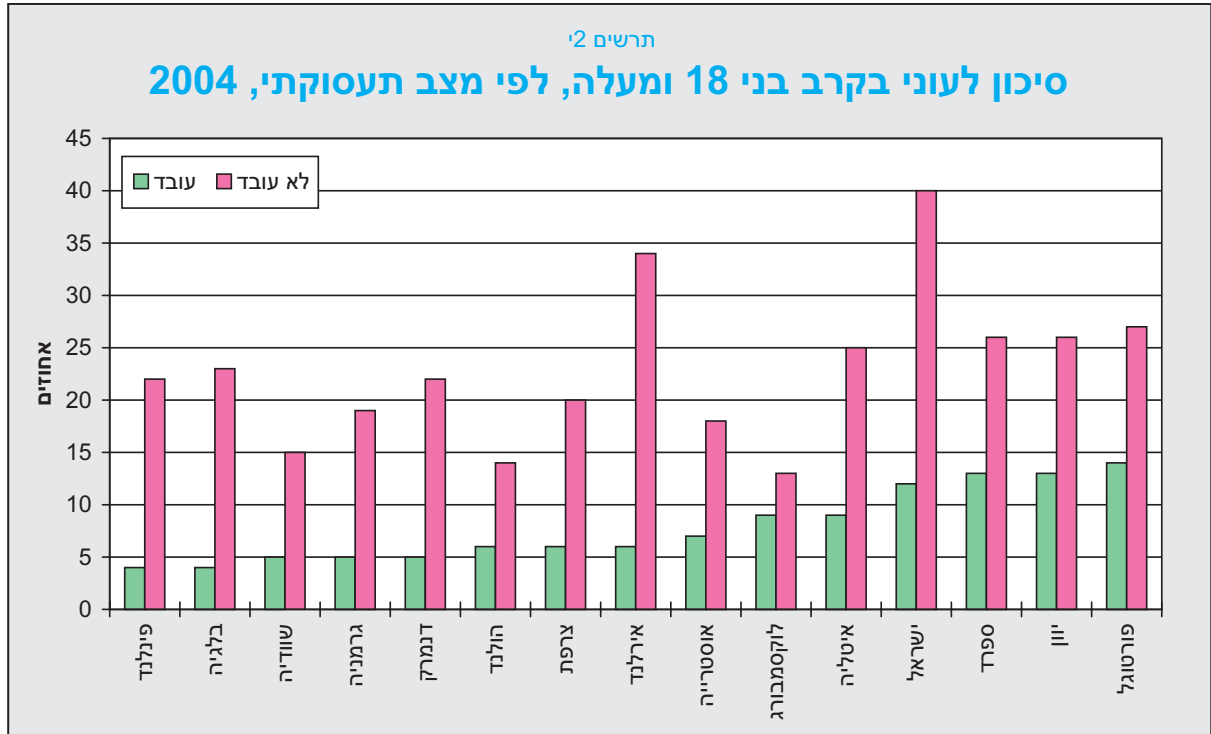
אחוזים

2006				2004		2001 ¹		
ישראל				איחוד אירופי	ישראל	איחוד אירופי	ישראל	
ערבים	יהודים ואחרים		סך הכל					
	מזה: יהודים	סך הכל						
42	8	8	12	8	12	7	10	עובדים
73	32	32	41	23	40	22	37	לא עובדים

1. נתוני 2001 הם עבור בני 16 ומעלה.

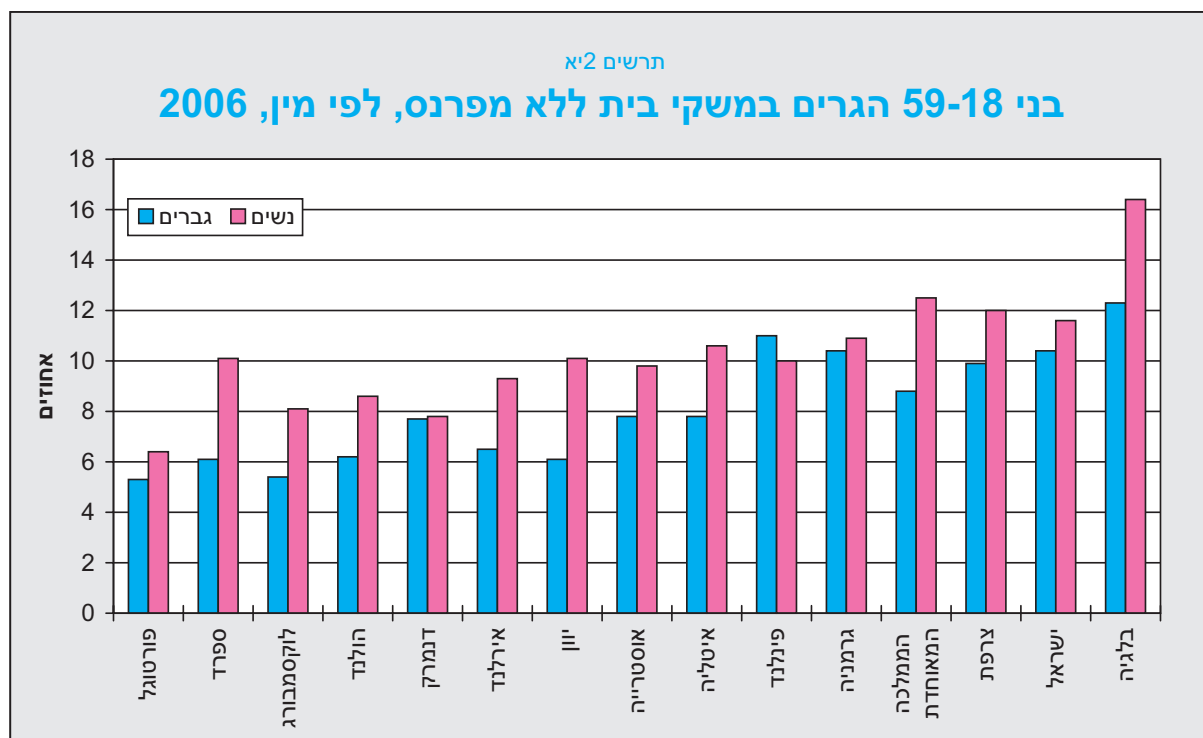
פרק 2: עוני והדרה חברתית בהשוואה למדינות האיחוד האירופי

מתרשים 2 עולה שהשיעור הגבוה ביותר של פרטים שאינם עובדים מתוך כלל האוכלוסייה היה בישראל. מבין מדינות האיחוד האירופי, השיעור הגבוה ביותר הוא באירלנד (34%) ובפורטוגל (27%), ולעומתן השיעור הנמוך ביותר הוא בלוקסמבורג (13%) ובהולנד (14%).

שכר נמוך הוא גורם חשוב בהשפעתו על העוני בקרב עובדים. אולם עובדים בעלי כישורים נמוכים ועובדים הנמצאים במצב של חוסר יציבות תעסוקתית ועבודה במשרה חלקית, עלולים אף הם להיכלל באוכלוסייה בסיכון לעוני.

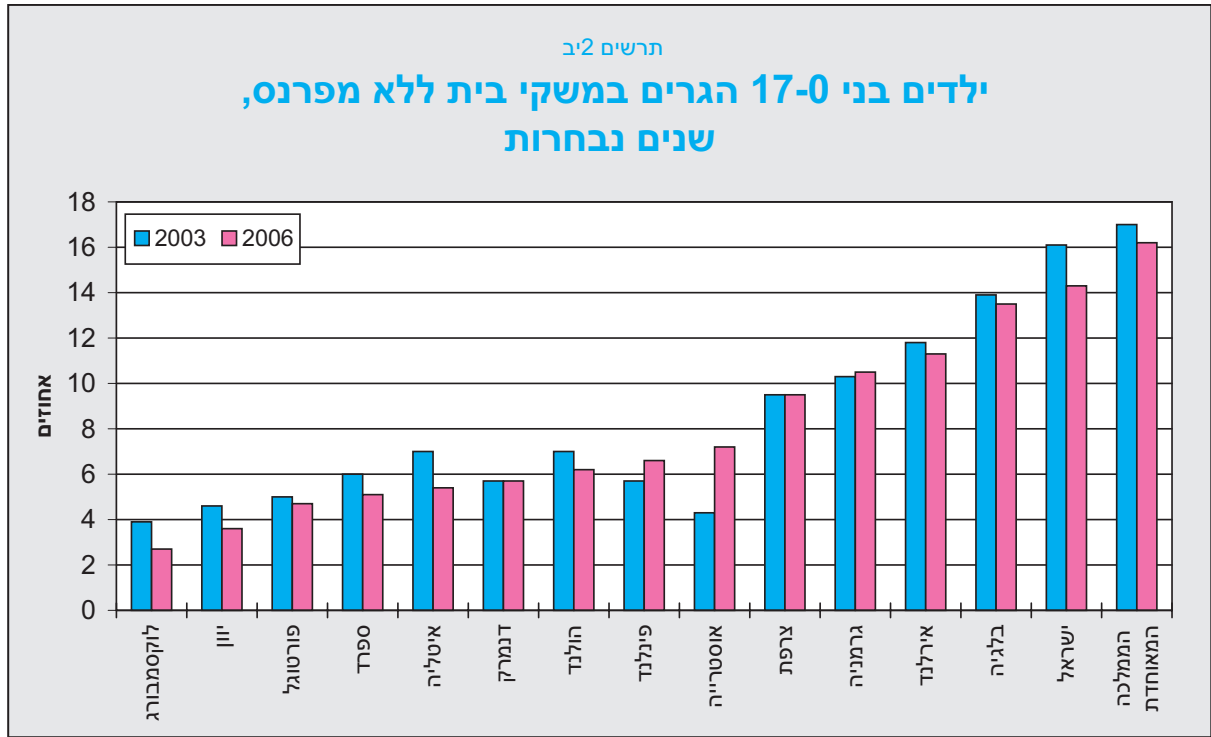
ההשפעה השלילית על החיים במשקי בית ללא מפרנסים נגרמת הן בשל חוסר הכנסות מעבודה והן בשל "חוסר המגע" עם עולם העבודה. בשנת 2006, באיחוד האירופי, בערך אחד מתוך עשרה בני 18-59 חי במשק בית ללא מפרנס. ממדינות האיחוד, השיעור הגבוה ביותר היה בבלגיה (14.3%) ואחריה בצרפת (10.9%). ישראל נמצאת בין שתי מדינות אלה (11%).

בכל המדינות, למעט פינלנד, שיעור הנשים החיות במשקי בית ללא מפרנס גבוה יותר משיעור הגברים. במדינות האיחוד האירופי שיעור הנשים בנות 18-59, החיות במשקי בית ללא מפרנס, עמד על 10.8% בממוצע ונמצא גבוה בשתי נקודות האחוז משיעור הגברים החיים במשקי בית אלו.

ילדים החיים במשקי בית ללא מפרנס עלולים לחקות דפוס זה, דבר שישפיע על השכלתם ועל הישגיהם בשוק העבודה בעתיד.

בשנת 2006, שיעור הילדים בישראל (בני 0-17), הגרים במשקי בית ללא מפרנס היה גבוה יותר מאשר השיעור של בני 18-59 והגיע ל-14.3%. שיעור זה גם גבוה יותר מאשר במדינות האיחוד האירופי, למעט הממלכה המאוחדת. השיעור הגבוה ביותר של ילדים הגרים במשקי בית ללא מפרנס היה בממלכה המאוחדת (16.2%) והנמוך ביותר היה בלוקסמבורג (2.7%). בין השנים 2003 ו-2006 ברוב המדינות (כולל ישראל), למעט אוסטריה, פינלנד וגרמניה, שיעור הילדים החיים במשקי בית ללא מפרנס, ירד או נשאר ללא שינוי.

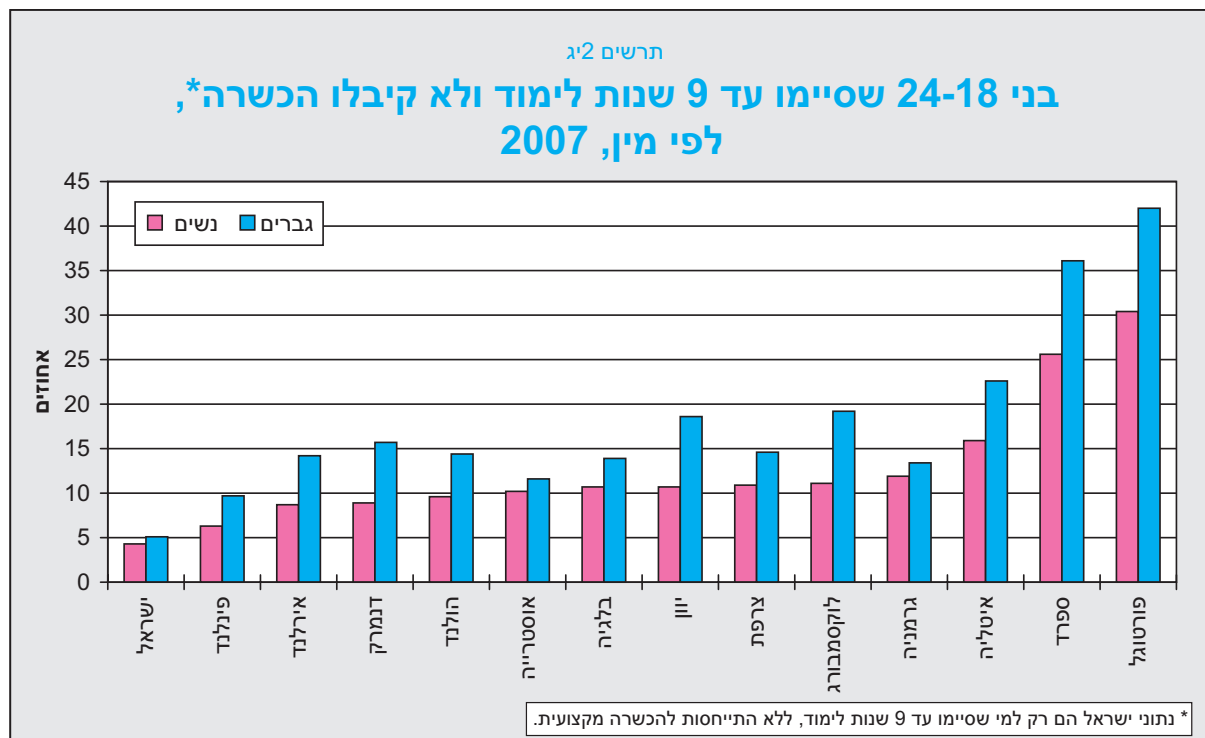

5. השכלה והדרה חברתית

חוסר ביכולות בסיסיות וחוסר בהכשרה הם מחסום עיקרי להכלה חברתית.

בישראל, שיעור בני 18-24 שסיימו חטיבת ביניים בלבד מכלל האוכלוסייה בגיל זה (עד 9 שנות לימוד) הוא הנמוך ביותר ממדינות אירופה. זאת בשל חוק חינוך חובה. בישראל, בשנת 2007 רק 4.5% מבני 18-24 סיימו עד 9 שנות לימוד לעומת 16.4% באיחוד האירופי. בפורטוגל שיעור הלומדים עד 9 שנות לימוד הגיע ל-36.3%.

בכל המדינות, שיעור הגברים שסיימו עד 9 שנות לימוד גבוה יותר משיעור הנשים.

תיבה 2

רמת חיים במשקי בית ערביים בעשור האחרון¹

בנתונים המובאים להלן נערכה השוואה בין משקי בית ערביים לבין משקי בית יהודיים² במגוון תחומים הקשורים לתנאי חיים ולרמת חיים של משק הבית (צריכה, הכנסה, תנאי דיור ובעלות על מוצרים בני קיימה), לפי התפתחותם בעשור האחרון.

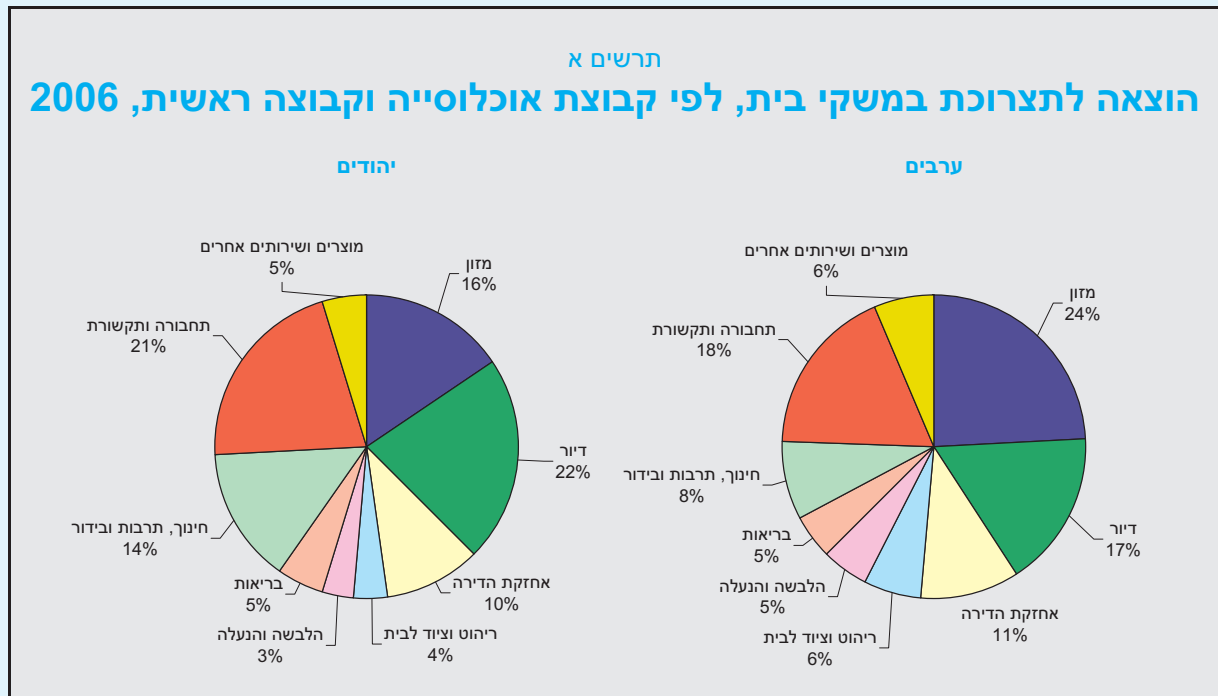
נתוני ההוצאות, בעלות על מוצרים ודיור מבוססים על "סקר הוצאות משק הבית" בלבד, ואילו נתוני ההכנסות ותשלומי החובה מבוססים על "סקר הכנסות משולב".

סקר הוצאות משק הבית וסקר הכנסות משולב כוללים את כלל האוכלוסייה למעט קיבוצים, מושבים שיתופיים ובדווים הגרים מחוץ ליישובים (סך הכל כיסוי של 95% מאוכלוסיית המדינה). בשנים 2000 ו-2001 לא נכללה אוכלוסיית מזרח ירושלים עקב קשיים באיסוף הנתונים.

א. הוצאה

הרכב ההוצאה לתצרוכת בשנים 1997 ו-2006

הרכב סל ההוצאות לתצרוכת של משקי בית ערביים שונה מהרכב סל ההוצאות של משקי בית יהודיים. **במשקי בית ערביים** אחוז ההוצאה גבוה יותר על **מוצרים בסיסיים**: מזון, ריהוט וציוד לבית והלבשה והנעלה, ואילו **במשקי בית יהודיים** אחוז ההוצאה גבוה יותר בתחום **השירותים**: בריאות, חינוך, תרבות ובידור ותחבורה ותקשורת. שיעור הוצאה גבוה על מוצרים בסיסיים ונמוך עבור שירותים, מעיד על רמת חיים נמוכה יותר.

1 נתונים מורחבים לאלה המוצגים כאן, ראו: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "משקי בית ערביים - הוצאות והכנסות 2006", על-פי סקר הוצאות משק הבית וסקר הכנסות משולב, פרסום 1308, ירושלים, תשס"ח-2008.
 2 **משק בית ערבי** מוגדר כמשק בית שבו נציג משק הבית (הפרט שהשיב על השאלות) הוא מוסלמי או דרוזי (ללא קשר לדת היישוב שבו הוא מתגורר) או נוצרי שגר ביישוב לא-יהודי. **משק בית יהודי** מוגדר כמשק בית עם נציג יהודי.

בין השנים 1997 ו-2006 חלה עלייה בקרב שתי האוכלוסיות ברמת החיים בהוצאה לתצרוכת. ההוצאה לסל מצרכים ושירותים **במשקי בית ערביים** הסתכמה בשנת 2006 ב-9,976 ש"ח לחודש לעומת 9,164 ש"ח בשנת 1997 (עלייה של 8.9% במונחים ראליים).

ההוצאה לסל מצרכים ושירותים **למשקי בית יהודיים** הסתכמה בשנת 2006 ב-11,494 ש"ח לחודש לעומת 10,192 ש"ח בשנת 1997 (עלייה של 12.8% במונחים ראליים).

בעשור האחרון הצטמצם חלקה של ההוצאה למזון במשקי בית ערביים ומשקי בית יהודיים.

ההוצאה עבור בריאות במשקי בית ערביים גדלה מאוד. בשנת 2006 הוצאה זו הייתה גבוהה ב-121.8% במונחים ראליים בהשוואה להוצאה בשנת 1997.

בין השנים 1997 ו-2006 חלה עלייה משמעותית במשקי בית יהודיים ומשקי בית ערביים בהוצאה לחינוך, תרבות, בידור, תחבורה ותקשורת.

אחוז ההוצאה על דיור במונחים ראליים, בעשור האחרון, ירד במשקי בית ערביים ב-6.4%, ואילו במשקי בית יהודיים עלה ב-21.1%.

לוח 1

הוצאה לתצרוכת במשקי בית, לפי קבוצת אוכלוסייה וקבוצה ראשית, 1997 ו-2006

במחירים קבועים ל-2006

שינוי ראלי באחוזים		2006		1997		
יהודים	ערבים	יהודים	ערבים	יהודים	ערבים	
		3.08	5.01	3.21	5.39	ממוצע נפשות במשק בית
		1.25	1.02	1.15	1.08	ממוצע מפרנסים במשק בית
		ש"ח				הוצאה לתצרוכת
12.8	8.9	11,494	9,976	8,198	7,371	סך הכל
-4.3	-4.9	1,786	2,405	1,403	1,901	מזון
21.1	-6.4	2,517	1,649	1,823	1,545	דיור
10.0	19.6	1,190	1,070	741	613	אחזקת הדירה
-6.2	17.9	418	602	448	513	ריהוט וציוד לבית
33.6	32.0	368	523	362	521	הלבשה והנעלה
26.3	121.8	598	459	325	142	בריאות
24.3	19.4	1,654	833	1,125	590	חינוך, תרבות ובידור
17.7	21.3	2,427	1,793	1,590	1,140	תחבורה ותקשורת
0.7	13.6	537	642	381	404	מוצרים ושירותים ואחרים

ב. הכנסה

הרכב ההכנסה בשנים 1997 ו-2006

ההכנסה למשקי בית ערביים קטנה מההכנסה למשקי בית יהודיים. בשנת 2006 ההכנסה הכספית הממוצעת ברוטו למשקי בית ערביים הייתה 7,590 ש"ח לעומת 13,245 ש"ח במשקי בית יהודיים.

בבדיקת ההכנסות במשקי בית יהודיים ובמשקי בית ערביים, בעשור האחרון, נמצא כי במהלך השנים הפער הלך וגדל. ההכנסה הכספית נטו של משקי בית יהודיים בשנת 2006 הייתה גבוהה פי 1.6 מאשר במשקי הבית הערביים באותה שנה, לעומת פער של 1.3 בשנת 1997.

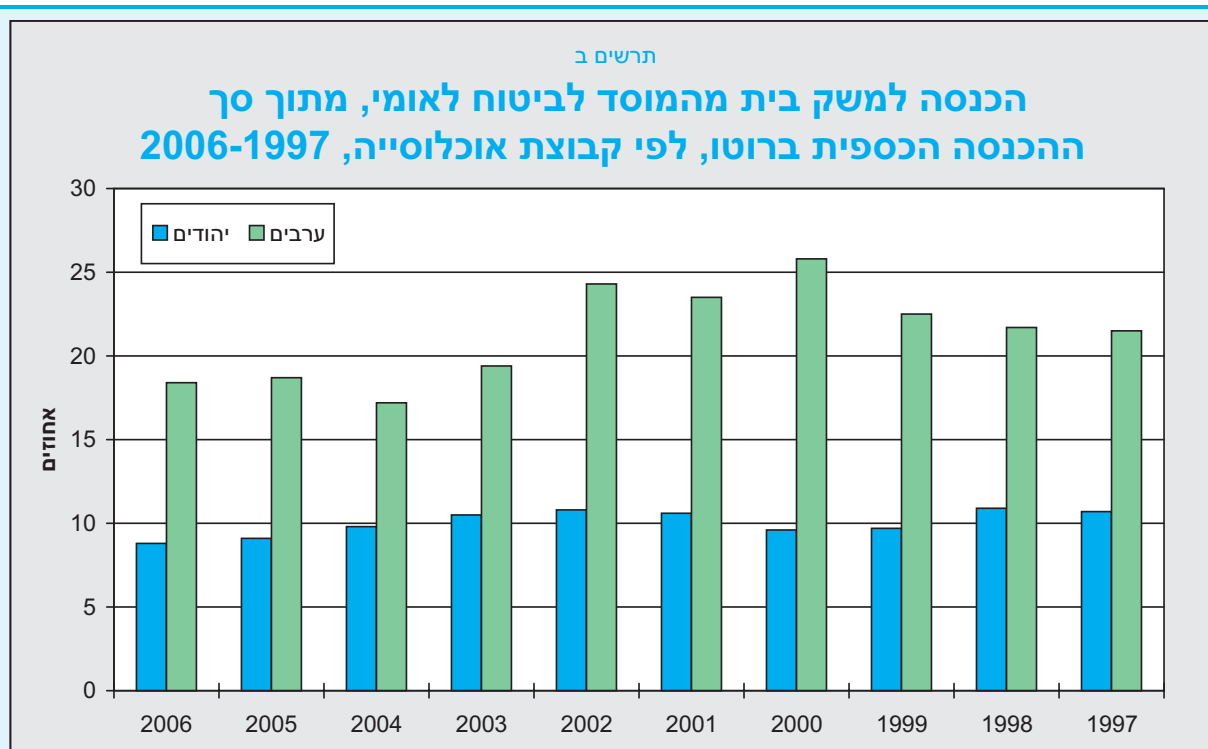
לוח 2

הכנסה חודשית ממוצעת, לפי קבוצת אוכלוסייה, 1997 ו-2006

2006		1997		
יהודים	ערבים	יהודים	ערבים	
ש"ח - במחירי 2006				
10,725	6,614	8,759	6,587	הכנסה כספית נטו למשק בית
4,127	1,882	3,265	1,744	הכנסה כספית נטו לנפש סטנדרטית ¹
13,245	7,590	11,355	7,974	הכנסה כספית ברוטו למשק בית
אחוזים				
100.0	100.0	100.0	100.0	הכנסה כספית ברוטו למשק בית - סך הכל
				מזה:
75.3	76.8	77.9	75.2	מעבודה
8.0	2.3	6.9	1.4	מפנסיות ומקופות גמל
12.0	20.0	13.3	22.6	מקצבאות ומתמיכות

1. **נפש סטנדרטית:** יחידה כלכלית במשק הבית המבטאת את היתרונות שיש לגודל משק הבית. לכל נפש נוספת במשק הבית השפעה שולית קטנה יותר מבחינת העומס המוטל על תקציב משק הבית.

במשקי בית ערביים שיעור ההכנסה מקצבאות ומתמיכות גבוה. רוב ההכנסה מקצבאות ומתמיכות היא מהמוסד לביטוח לאומי (כ-20%). התמיכה השוטפת הגבוהה מהמוסד לביטוח לאומי מקורה בקצבת ילדים שמקבלים משקי הבית הערביים, המאופיינים במספר ילדים גדול. מתרשים ב ניתן לראות כי בין השנים 1997 ו-2002 ישנה עלייה הדרגתית בשיעור ההכנסה של משקי הבית הערביים מקצבת הביטוח הלאומי. לאחר מכן, ישנה ירידה בשיעור ההכנסה מקצבאות הביטוח הלאומי וזאת עקב מדיניות צמצום הקצבאות בכלל וקצבאות הילדים בפרט.

ג. דיור

85% ממשקי הבית הערביים גרים בדירות בבעלותם, לעומת 69% ממשקי הבית היהודיים. בשתי קבוצות האוכלוסייה גודל הדירות בבעלות לא השתנה בעשור האחרון, כ-4 חדרים בממוצע. במשקי הבית הערביים גרים בצפיפות דיור גבוהה יותר וזאת מכיוון שמספר הנפשות גדול יותר מאשר במשקי הבית היהודיים. עם זאת, בעשור האחרון פחתה צפיפות הדיור בקרב שתי האוכלוסיות.

לוח 3

צפיפות דיור, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2006-1997

מספר נפשות לחדר										קבוצת אוכלוסייה
2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999	1998	1997	
1.31	1.29	1.28	1.33	1.34	1.31	1.39	1.40	1.42	1.61	ערבים
0.82	0.84	0.85	0.86	0.86	0.86	0.88	0.90	0.91	0.93	יהודים

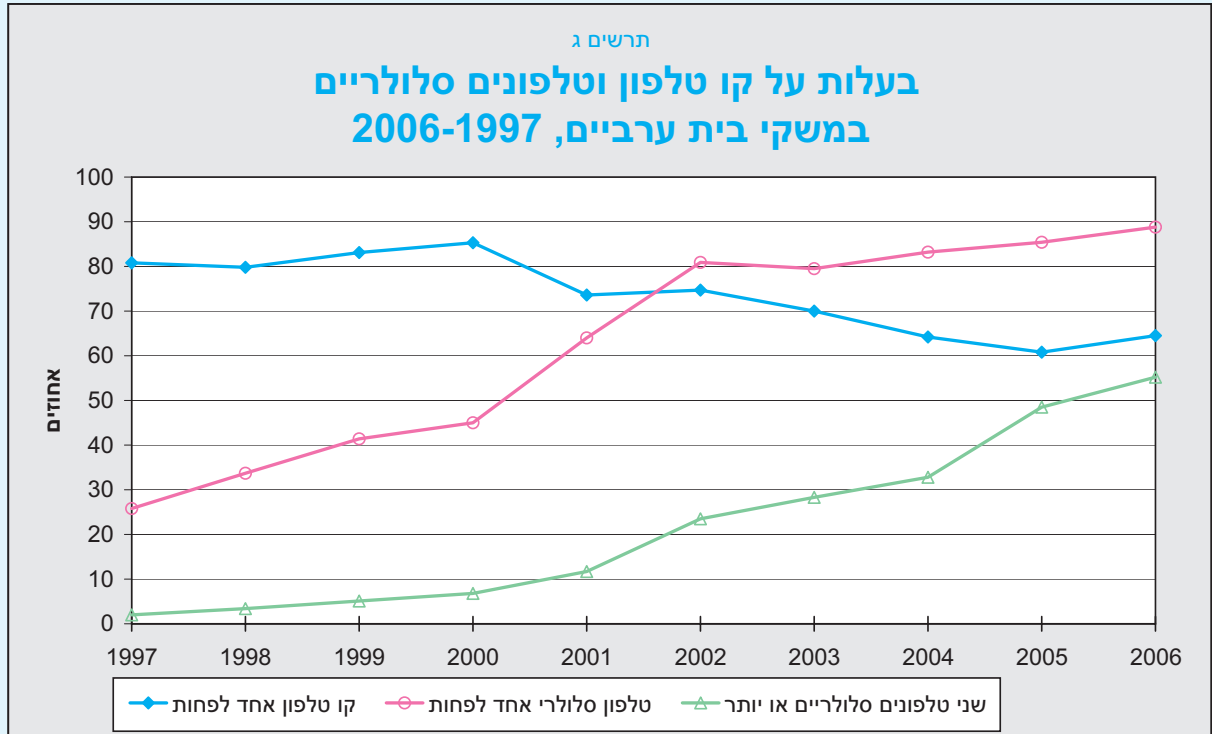
ד. בעלות על מוצרים בני קיימה

בעשור האחרון גדל אחוז הבעלות על רוב המוצרים בני קיימה במשקי בית ערביים ובמשקי בית יהודיים.

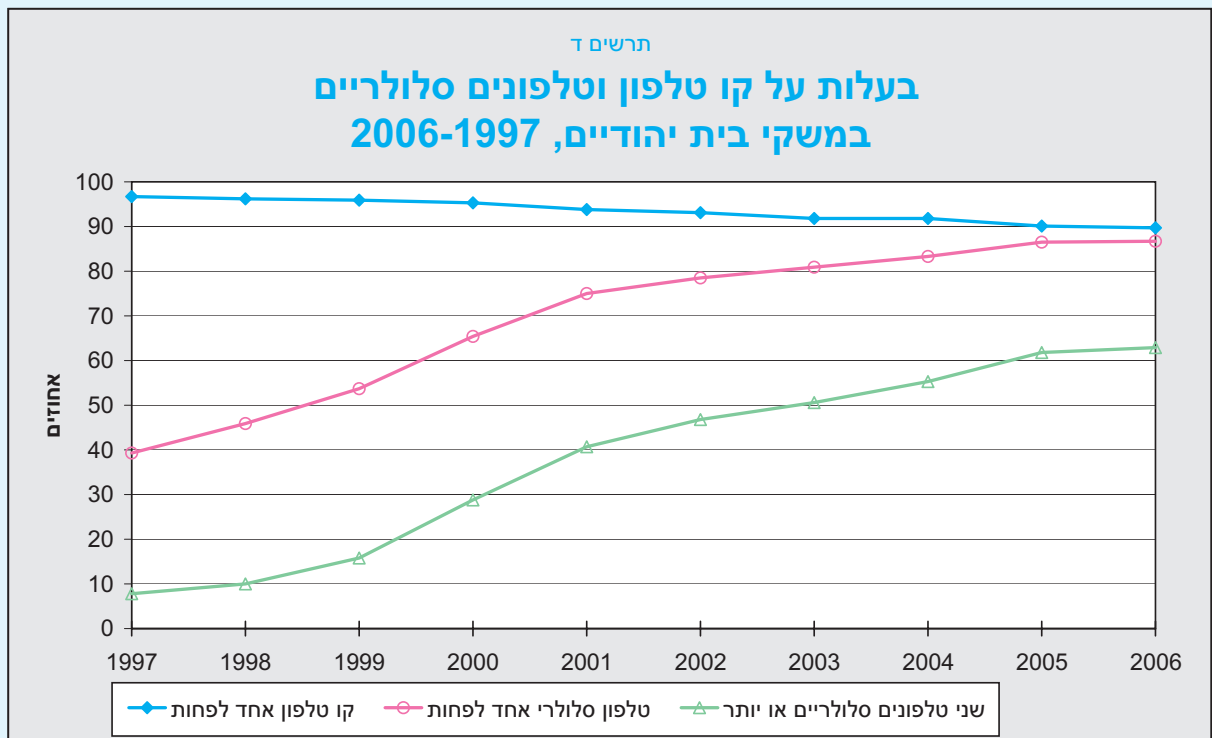
בעלות על מוצרי תקשורת

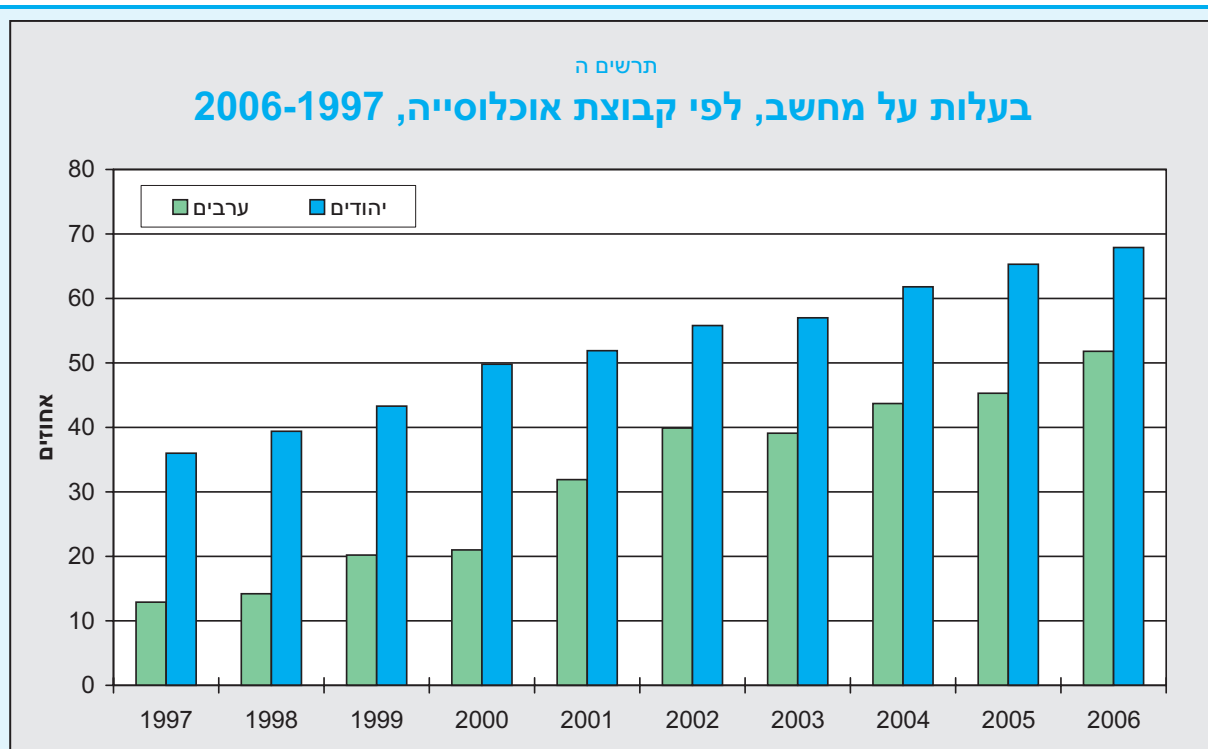
ניתן לראות עלייה ניכרת באחוזי הבעלות על מוצרי התקשורת במשקי בית ערביים.

אחוזי הבעלות על טלפון סלולרי עלו באופן ניכר - במשקי בית ערביים, אחוז הבעלות על טלפון סלולרי אחד לפחות בשנת 1997 היה 25.8%, ואילו בשנת 2006 הגיע ל-88.8%. אחוז הבעלות על שני טלפונים סלולריים עלה מ-2% בשנת 1997 ל-55.2% בשנת 2006. לעומת זאת, אחוז הבעלות על קווי הטלפון ירד.

אותה מגמה ניכרת אולם באופן מתון יותר גם במשקי הבית היהודיים - אחוזי הבעלות על טלפון סלולרי אחד לפחות ועל שני טלפונים סלולריים עלו באופן משמעותי, ואילו אחוז הבעלות על קווי טלפון ירד.

בשנת 2006 הפערים בבעלות על מחשב בין משקי בית ערביים ומשקי בית יהודיים הצטמצמו. עם זאת, עדיין משקי בית יהודיים מחוברים לאינטרנט הרבה יותר ממשקי בית ערביים, 58.9% לעומת 25.9%, בהתאמה.

